

lyet elvi és gyakorlati oldalról is sürgősen rendezni kell. De – a példákat befejezve – van tennivalónk a nemzeti kisebbségek múzeumainak bővítésével, sőt országos közgyűjtemények (a nemzeti hangtár vagy a videotár) létesítésével is.

*

Gyakran érvelünk – s nem alaptalanul – azzal, hogy kulturális intézményeink között a rendszerváltás idején levéltáraink, múzeumaink és könyvtáraink (különböző mértékben ugyan, de) eredményesen talpon maradtak. Remélhető, hogy a közeljövő államháztartási reformja az új működési modellben is biztosítani fogja a közgyűjtemények alapfeladatainak, kulturális örökségünk ápolásának finansziális hátterét. Bizonyos ugyanis, hogy a KÖZ gyűjteményei révén tájékozottabb és fejlettebb ízlésű társadalom minden problémára könnyebben talál megoldást, mint az elmaradott.

(Elhangzott az MTA 1995. évi közgyűlésének keretében tartott, a Kultúra őrhelyei: levéltár, könyvtár, múzeum c. tudományos ülészakon)

Bodó Sándor

„Könyvtárak: az 'információs autósztroda' szervízállomásai vagy bázisintézményei?”

Öröm és egyben megtiszteltetés, hogy Akadémiánk a számos országos tudományos probléma között napirendre tűzte a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya tudományos ülése keretében a közgyűjtemények és ezen belül a könyvtárak működésének elméleti és ezzel összefüggő gyakorlati kérdéseit. Itt rögtön megjegyzem, hogy a könyvtárak a közgyűjteményeken belül nemcsak a „kultúra őrhelyei”, amint azt az osztályülés összefoglaló címe jelzi, hanem két szempontból is különleges helyet foglalnak el a testvérintézmény közgyűjtemények között.

Az egyik egy világhírű francia antropológus, Claude Lévi-Strauss idézetével jellemezhető. Ő azt mondta, hogy egy világégés esetén ha egyetlen valaminek kellene megmaradnia, ami

egy újabb világ számára eligazít a múlttól, akkor az egy könyvtár lenne (megjegyezve, hogy a Library of Congress mert az a legnagyobb). Valóban elmondható, hogy a könyvtár az az *integrált* kulturális-tudományos intézmény, amely az ismeretek, a tudomány és a társadalmi tapasztalatok kvintesszenciáját a legteljesebben tartalmazza. Minden ismeret, ami a legkülönbözőbb kulturális-tudományos-oktatási stb. intézményekben szétszórta fellelhető, kézirat, nyomtatott és egyéb információhordozó formájában (gondolok itt pl. a gépi adatbázisokra) a könyvtárban sűrűsödik. A *másik* különlegesség: az átfogó oktatási rendszer mellett a könyvtári hálózatok nyújtják *millióknak a legtömegesebb hozzáférést* az ismeretekhez, társadalmi hatásuk tehát messze túl-

mutat a „kulturális órhelyen”. Ezért az oktatáshoz hasonlóan kitüntetetten a *társadalmi dinamizálás* és fejlődés alapintézményei közé tartoznak. Nem túlzás azt állítani, hogy eképpen a könyvtári rendszer *közgazdasági kategória* is és a fejlett országokban eképpen is kezelik.

Ez a közgazdasági kategória-felfogás mit sem von le természetesen a könyvtári rendszer kulturális és tudományos jelentőségéből. Ám éppen közgazdasági kategóriaként is tekinthető volta miatt az *információs autósztárdának a könyvtárak nem szervizállomásai, hanem alapkomponeensei, bázisintézményei*. Ez egyben válasz az előadás címének kérdésére. Itt eltekintek a könyvtártípustól, a könyvtárt mint *rendszert* fogom fel.

Néhány szót az információs autósztárda fogalmáról, amelyről közvéleményünk, pontosabban a sajtó hosszú ideig tudomást sem vett. Manapság azonban jóformán naponta jelenik meg valami főleg műszaki vonatkozásairól, de alig vagy semmi társadalmi összefüggéseiről. Pedig ép-

pen a *társadalmi összefüggésekre* kell a hangsúlyt tenni. Úgy is felfogható, hogy ennek az információs autósztárdának van egy *mérnöki*, még pontosabban *üzleti víziója* és ezt kell egyenrangúan kiegészítenie, sőt lehetőleg megalapozni a *társadalmi-kulturális vízióval*. Ebből következik mondani-
valóm lényege: a helyes kérdésfeltevés nem a kirekesztő *vagy-vagy*, hanem az integráló szemléletű *is-is*. Az információs autósztárdát semmiféle megfontolásból vagy a műszaki megoldások bűvöletében nem szabad szembeállítani a hagyományos könyvtári szolgáltatásokkal. A kettőt *együtt* kell működtetni: időtől, körülményektől, témakörtől függően hol egyik, hol másik kerül előtérbe, de *sosem ellentétben*. Az alap *nem a kommunikációs technológia*, amelynek bármiféle alábecsülése nem más mint a tudatlanság jele. Ezt a csúcstechnológiát is azonban *eszköznek* kell tekinteni, amelynek működése a kultúra és a tudomány szempontjából a könyvtárakban az évszázadok alatt felhalmozódott *ismeretanyagra* épül.

Magát az információs autósztárda fogalmát megelőzte az *információs társadalomé*, amely *Daniel Bell* amerikai szociológusnak a 60-as évekbeli munkássága nyomán terjedt el úgy is mint posztindusztriális társadalom. Ezzel az elmélettel összefüggésben kell megemlíteni az ugyancsak USA-beli *Machlup* és *Porat* alapvető tudománygazdaságtani, közgazdasági és statisztikai munkásságát az információról, mint közgazdasági kategóriáról. Magát az információs autósztárda fogalmát *Gore*, az Egyesült Államok alelnöke egy, az 1994. márciusában Buenos Airesben tartott távközlési fejlesztési világkonferencián fejtette ki összekapcsolva az információs társadalmat és a globális információs inf-

rastruktúrát. Ezt követően kapta fel a sajtó, az alapvetően az üzleti élet által kezdeményezett a világot átfogó és jelenleg már az INTERNET által működtetett világ-kommunikációs rendszert, illetve ennek lehetőségeit. Ebben már Magyarország is bekapcsolódott az I²F Program által. És ha valamiben kézzelfoghatóan érezhető a Világbank támogatása, akkor e program megvalósítására ez bizonyosan állítható.

Az információs autósztroda mint kiemelt fejlesztési program bekerült az Európai Közösség állami vezetőinek látókörébe majd tanácskozásaiba az ú.n. *Bangemann-jelentéssel*. Se szeri, se száma az azóta megjelent erre vonatkozó részben európai integrációs, részben Egyesült Államokbeli, részben japán kormány-megnyilvánulásoknak és az üzleti élet akcióinak.

Az információs autósztroda tömören: a világ hálózatba kötött számítógépei legváltozatosabb információfajtáinak cseréjére alkalmas. Ez egyaránt vonatkozik a szó, az állókép, a mozgókép, a zenei, a kutatási, az oktatási a szórakoztatási, és ami talán a legfontosabb: az üzleti adatok továbbítására. Egy triviális példával: több százmillió háztartásba bevezetett személyi számítógép egyike megfelelő modem alkalmazásával lehetővé teszi ha történetesen kínai ételre vágyik valaki, minden fáradság nélkül lehívja a megfelelő információs bázisból a hozzá legközelebb eső kínai étterem címét, étlapját, megrendelje haza a menüt, a fizetést pedig ugyancsak kódolt folyószámlája alapján számítógéppel utalja át. Ezt követően pizsamában lehívhatja a new yorki Metropolitan kedvelt előadását és hogy az élvezet teljes legyen, utána a világ valamelyik nagy múzeumából esetleg szemügre veszi Ingres rajzait.

Mindezt anélkül, hogy egyetlen szót is váltana valakivel, anélkül, hogy megérintené az ú.n. *katedrális effektus*, amit egy múzeumban, egy koncerten, egy könyvtárban való tartózkodás jelent.

Mindebből következhet, hogy ad absurdum az információs autósztroda jelentősen hozzájárulhat az *emberi dialógus végének kezdetéhez*, vagy közelebbi fogalommal az *elidegenedés* felerosódéséhez.

Miféle társadalom alakulhat majd ki, amikor emberek százmilliói behúzódnak a személyi számítógép mellé mint ősrégen a vadember barlangjában és a legkülönfélébb információs szükségleteiket egymástól elszigetelten az emberi beszédet pótló kódokkal és jelekkel helyettesítik? Mindaz az előny, amit az információs autósztroda jelent a kutatásban, a *tudományos ismeretek cseréjében*, a *hátrányos helyzetű*, mozgásképtelen, beteg stb. egyedek részére olyan hatalmas pozitívum, hogy egy idő után pótolhatatlanná válik. De ellensúlyképpen a közvetlen emberi kommunikációt, a fantáziát, az esztétikumot, és mindazt

ami az olvasással, a könyvtári jelenlétel jár, elsorvaszt. Ismét egy triviális példával: nehezen elképzelhető, hogy valaki aki például fürdés közben Pizkos Fred a kapitányt olvasná, ugyan-ezt a számítógépével meg tudja csinálni (nem is szólva egyéb intim szituációkról).

Történetesen egy magyar tudós, a szervezéstudomány egyik atyja, *Ludwig von Bertalanffy* „... Ám az emberről semmit sem tudunk” című könyvében int óva attól, hogy a világot mint organizációt lehessen végső perspektívának tekinteni. Idézett könyvéből jegyzem meg egyébként, hogy az egységes tudományos világnézet, mint amilyenek az információs autósztráda fogalma is felfogható volna, már 1725-ben megjelent egy olasz humanista, történész és filozófus tollából „Egy új tudomány alapjai a népek közös természetéről” címen, melyben egy *Vico* nevű szerző végső soron az egyenlőséget, a méltányosságot, a társadalom közös javát szolgáló törvényeket emeli ki. Az illúzióknak is megvan a története. Ehhez a gondolat sorhoz kapcsolható mégha lazán is egy mostanság igencsak ritkán idézett 19. sz.-beli *Marx* nevű közgazdász egy gondolata, miszerint a gazdaság igazi mérőeszköze a *szabadidő*. Minden valószínűség szerint az információs autósztráda hozzájárul a szabadidő növeléséhez. Nem bizonyos azonban, hogy kizárólag a társadalmi termelékenység olyan emelkedése által, ami nélkül szabadidő persze nincs. Elképzelhető azonban, hogy az információs autósztráda által nemcsak új iparágak keletkeznek, de talán olyan mértékben is növekedik a szabadidő, ami már nem az igazi gazdaság mérésére alkalmas, hanem a munkanélküliség növekedésére is. Ennek leküzdése persze nem a *modern ludditákra* vár.

Félreértés lenne, ha mindaz a potenciálisan negatív lehetőség, ami az információs autósztrádával függ össze és aminek felvázolása e közlemény keretében csak felületes lehetett, azt a benyomást keltené, hogy az előadás valamilyen módon a ma már divatja múlt *Gutenberg-Marconi galaxis*, vagy a *Snow-féle két kultúra vitában* műszaki kultúra ellenes álláspontra helyezkedne. Nemcsak természettudományosan és műszakilag lehet és kell tervezni, hanem olyan *társadalmi folyamatokat is*, mint amilyen a kultúra. Minden bizonnyal *Tocqueville*-nak igaza van amikor azt mondja, hogy a „demokrácia nem csak beviszi az irodalom, az olvasás megkedvelését az ipari osztályokba, hanem bevezeti az ipari szellemet is az irodalomba.” Jó volna, hogy ilyen fajta gondolatok hassák át az információs autósztrádával kapcsolatos elképzeléseket is és ne válják belőlük egyfelől csak *profitorientált vállalkozás*, másfelől ámult várakozás. Profitorientáltság nélkül persze az egészből nem lenne semmi. Az is kézenfekvő, hogy ezt a globális világméretű programot az Egyesült Államokban, a nyugat-európai fejlett országokban és Japánban lanszírozzák elsősorban, vagyis a legfejlettebb ipari országokban. *A fejlődő országok*, az ú.n. harmadik világ, de még a ú.n. *periférián* elhelyezkedő országok (Magyarország is ezek közé tartozik) ez idő szerint nem tekinthetők jelentős felvevő piacoknak. Követniük kell azonban lehetőségeik szerint legalább szellemileg mindent, ami a világban technikailag előremutató. De hogyan lehet mindezt például jól ellátott könyvtárak nélkül?

Fukuyama híressé vált elmélete a történelem végéről minden bizonnyal nem jelenti a hagyományos kultúra, ebben az olvasás és az olvasás legfőbb

műhelyének és szálláscsinálójának, a könyvtári rendszernek a végét. Az emberi növekedéshez hozzátartoznak a gyermekbetegségek. Ilyennek lehet tekinteni társadalmilag az információs autósztládával összefüggő a „paperless library”, vagy újabban az „electronic library” abszolutizálását is és mindazt, ami az emberiség sokezeréves kultúrájában felhalmozott szellemi értékek gyökeres átalakítására törekszik, nem pedig a technikának a kultúra kedvező fejlesztésére gyakorolt irányába mutat.

Az előadás szerzője a *Victor Hugo* által megálmodott „a nép szívének az ország agyával történt összekapcsolását tartja” követendőnek, amely úgy valósul meg – egyebek mellett – „hogymindenütt ahol van egy megművelt kis földdarab, lennie kell egy könyvnek is”, továbbá „...az ingyenes és kötelező közoktatás bevezetése... fokról fokra emelkedve... a Francia Tudományos Akadémia szintjéig terjedne” és „a tudomány kapuit minden ember előtt szélesre tárná”. Valójá-

ban a könyvtári rendszer, mint a kultúra egyik legfontosabb őrhelye ahhoz a *leonardói vízióhoz* járulhat hozzá, amely az ember ideális arányait négy karral és négy lábbal képzei el. Képletesen szólva, ez a kiterjeszkedés a könyvtári rendszer által is a személyiség fejlődésének szellemi és érzésszel bővítésének egyik legfontosabb műhelye az információs autósztroda *be-kapcsolódásával*. Záróként talán megengedhető egy utópisztikus elképzelés: a jövő társadalmá ne az információs autósztládán alapuló információs társadalom, hanem *informatikával átszőtt humanista társadalom* legyen a következő generációban.

(Az 1995. évi akadémiai közgyűlés MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya:

A kultúra őrhelyei: levéltár, könyvtár, múzeum tudományos ülésszakon (05.09.) elhangzott előadás némileg átszerkesztett szövege.)

Rózsa György

A Könyvtári és Informatikai Kamara és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1995. március 30-i együttes ülésének állásfoglalása

A Könyvtári és Informatikai Kamara és a Magyar Könyvtárosok Egyesülete mint a könyvtárügy szakmai érdekképviseleti szervezetei a Nemzeti Kulturális Alap létrehozását, működésének beindítását és a Könyvtári Szakmai Kollégium egyéves tevékenységét folyamatosan figyelemmel kísérték. Az 1995. március 30-án megtartott együttes ülésen meghallgatták a szakmai kollégium beszámolóját (előadó: dr. Ambrus Zoltán, a kollégium vezetője), megvitatták az egy év tapasztalatait, megfogalmazták álláspontjukat a kollégium eddigi működéséről és állást foglaltak a kollégium 1995. évi pályázatával kapcsolatban.

1. Az érdekképviseleti szervek örömmel fogadták 1994 tavaszán az NKA